

РОЗДІЛ 9. СТАТИСТИКА

ДО УТОЧНЕННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ TO CLARIFY THE CONCEPTUAL-CATEGORICAL SYSTEM OF THE STATISTICAL RESEARCH OF THE STRUCTURE OF FOREIGN INVESTMENT

Оцінка процесу іноземного інвестування передбачає детальний аналіз структури залучених інвестицій. Стаття присвячена питанням уточнення понятійно-категоріального апарату статистичного аналізу структури іноземних інвестицій. Вихідним положенням дослідження понятійно-категоріального апарату є визначення основних термінів, понять. Основними в даному випадку є дефініції «структура» та «структурні зрушення». Проаналізовано їх трактування у вітчизняній науковій літературі. Запропоновано власне визначення цих двох основних термінів.

Ключові слова: *прямі іноземні інвестиції, статистичне дослідження, понятійно-категоріальний апарат, структура, структурні зміни, структурні зрушення.*

Оценка процесса иностранного инвестирования предполагает детальный анализ структуры привлеченных инвестиций. Статья посвящена вопросам уточнения понятийно-категориального аппарата статистического анализа структуры иностранных инвестиций. Базовым положением исследования понятийно-категориального аппарата есть определение

основных терминов, понятий. Основными в данном случае есть дефиниции «структура» и «структурные сдвиги». Проанализировано их трактовка в отечественной научной литературе. Предложено собственное определение этих двух основных терминов.

Ключевые слова: *прямые иностранные инвестиции, статистическое исследование, понятийно-категориальный аппарат, структура, структурные изменения, структурные сдвиги.*

Assessment of the process of foreign investment provides a detailed analysis of the structure of the attracted investment. The article is dedicated to clarifying conceptual-categorical system of the statistical analysis of the structure of foreign investment. The original position of the research conceptual-categorical system is the definition of the main terms, concepts. The principal in this case is the definition of «structure» and «structural shift». Analyzed their interpretation in national scientific literature. Offered their own definitions of these two basic terms.

Key words: *foreign direct investment, statistical study, conceptual-categorical system, structure, structural changes, structural shifts.*

УДК 311.1/339.727.2

Маслій В.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри аудиту,
ревізії та аналізу
Тернопільський національний
економічний університет

Постановка проблеми. В умовах повільного після кризового відновлення внутрішньої інвестиційної активності, що свідчить про дефіцит достатнього інвестиційного ресурсу для модернізації економіки, залучення іноземного капіталу у вигляді інвестицій набуває особливої ваги для України. Саме останні можуть стати вагомою складовою структури інвестиційних ресурсів та сприяти зростанню якісних показників господарської діяльності як на мікро-, так і на мезо- та макрорівнях.

Сучасний етап процесу іноземного інвестування в Україні характеризується певними змінами його кількісних та якісних параметрів, а також, як зазначає І.Ткаленко [1, с. 287], напрямів залучення під впливом політики лібералізації через забезпечення доступу до окремих секторів економіки та створення фінансових стимулів в окремих галузях і регіонах та застосування заходів протекціоністського характеру для захисту стратегічно важливих секторів економіки та забезпечення національної безпеки. Невідповідність інвестування потребам структурних перетворень, монополізація іноземним капіталом стратегічних для країни галузей, регіональні

та галузеві диспропорції в залучення іноземних інвестицій і т.і., уся низка цих факторів передбачає підвищену увагу України як країни-реципієнта до якісних параметрів процесу іноземного інвестування. Оцінка даного процесу передбачає детальний аналіз структури іноземних інвестицій за видами економічної діяльності, регіональним розподілом та географічним походженням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про значний інтерес до даного питання. Деякі аспекти дослідження структури прямих іноземних інвестицій розглядаються в дисертаційних дослідженнях, зокрема: Ю. Полякової [2], Г. Корепанова [3]. Крім цього існує ряд публікацій у фахових виданнях з цього питання, серед яких варто виділити праці Ю. Чириченко [4], О. Лотош [5], В. Мацука [6], Н. Петришиної [7].

Постановка завдання. Проте, залишається ряд невизначених з точки зору методології питань щодо трактування самого терміну «структура», специфіки її дослідження та ідентифікації феномену «структурні зрушення» у структурі прямих іноземних інвестицій, що й зумовлює необхідність даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Структура є невід'ємним атрибутом усіх існуючих об'єктів і систем; в економіці не існує безструктурних систем, яким була б властива здатність до внутрішніх змін, зокрема стосовно нашого дослідження розрізняють структуру прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності, регіональну та географічну структуру іноземних інвестицій. Структура іноземних інвестицій постійно змінюється, і завданням статистичного аналізу є оцінка таких змін.

Вихідним аспектом дослідження структури прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ) є уточнення понятійно-категоріального апарату, зокрема природи категорії «структура». Уважаємо за доцільне із загальної множини підходів до даного визначення виокремити філософський та статистичний.

Структура в перекладі з латинської (*structura*) означає будову, порядок, розташування. Філософський енциклопедичний словник дає наступне тлумачення структури: «це сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність» [8, с. 438]. Філософський словник соціальних термінів трактує даний термін, як «мережу відносно сталих, упорядкованих зв'язків між елементами» [9, с. 567]. У підручнику «Філософія» за ред. В.Кременя структура розглядається, як спосіб організації внутрішніх відношень системи [10, с. 287]. В. Свідерський вважає, що структура – це закон, система відношень між елементами [11, с. 3]. Ю.Петров визначає структуру, як форму системи, іншими словами, відношення, в яких знаходяться об'єкти [12, с. 105].

Отже, як філософська категорія даний термін є самостійною категорією, який характеризує принцип, спосіб взаємозв'язків елементів, їх впорядкованість.

В економічній науці структура не ідентифікується як самостійне поняття, а розглядається, як складова системного підходу наукового пізнання та практичної діяльності [13, с. 78]. Як зазначає В.Тюхтін, поняття «структури» співпадає з поняттям «система» та являє собою множину взаємопов'язаних компонентів тієї чи іншої природи, впорядковану за відношеннями, що характеризується єдністю та виражається в інтегральних властивостях та функціях множини [14, с. 11,19].

Визнаючи багатоваріантність підходів до визначення терміну «структура», стосовно нашого дослідження ми зосередимося на статистичному аспекті даної дефініції.

У статистиці «структура» ідентифікується, як одна із базових властивостей статистичних сукупностей. К.Гатев визначає даний термін, як «внутрішню будову заданої сукупності за значенням певних ознак, яка виражається кількісно питомими вагами частин (груп) цілого» [15, с. 91-92]. Л.Казинец трактує цю дефініцію, як «склад досліджуваного цілого, що виражений у відносних величинах» [16, с. 121]. В.Мінашкін та ін. під структурою

розуміють сукупність елементів соціально-економічних явищ, які володіють певною стійкістю внутрігрупових зв'язків при збереженні основних властивостей, що характеризують дану сукупність, як ціле [17, с. 138]. І.Єлісеєва та М.Юзбашева зазначають, що структура – це будова, форма організації системи, яка складається з окремих елементів та зв'язків між ними [18, с. 597].

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, спробуємо дати власне трактування терміну «структура» з точки зору статистики: це композиція окремих елементів, які характеризують внутрішню будову досліджуваного явища чи процесу, перебувають у тісному взаємозв'язку між собою та утворюють своєрідну єдність, цілісність, при цьому зберігаючи основні властивості сукупності як цілого та можуть використовуватися, як інструмент пізнання сутності складних систем.

В основу терміну «структура» нами покладено поняття упорядкованості або композиції елементів. Це означає, що маючи ту саму кількість елементів певної множини і в тому самому складі, вони по-різному можуть бути впорядковані і здатні утворювати різні структури. Зокрема, якщо структура прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності (далі – ВЕД) за своїм поелементним складом не змінюється (тобто протягом досліджуваного періоду перелік видів економічної діяльності, які залучали іноземні інвестиції залишився сталим), то зміна кількісних значень обсягів залучених інвестицій у розрізі кожного виду економічної діяльності призводить до нової конфігурації структури ПІІ за ВЕД.

Слід зазначити, що саме трактування терміну «структура» розповсюджується на поняття цілого, тому в такому аспекті сприймаємо дефініції «структура» і «ціле» в якості синонімів. Як зазначає Л. Шатило, термін «ціле» підкреслює єдність будь-чого, а термін «структура» акцентує увагу на комплексному характеру цілого [19, с. 529].

Структури, як зазначає Т.Агапова, можна класифікувати практично за необмеженою кількістю ознак. Статистична класифікація структур розповсюджується на два основних аспекти структури: на її поелементний склад і характер взаємозв'язків між елементами системи та їх ознаками [20, с. 139].

Залежно від кількості ознак, на які поділено елементи структури виділяють одномірні (прості) та багатомірні (складні) структури.

До одномірних структур можемо віднести структуру іноземних інвестицій за видами економічної діяльності, за географічним походженням, регіональну структуру.

В основу багатомірних структур покладено розподіл структури за декількома ознаками, а залежно від співвідношення цих ознак складні структури можуть бути ієрархічними, балансовими та багатомірними.

Розглядаючи структуру іноземних інвестицій спочатку в укрупненому вигляді за секторами економіки (первинний, вторинний та третинний), а потім за видами економічної діяльності, які відносяться до кожного сектору відповідно, можемо стверджувати що маємо справу із багатомірною ієрархічною (деревовидною) структурою. Аналогічним чином ієрархічною є структура іноземних інвестицій за географічним походженням у розрізі географічних регіонів та країн, що до них відносяться.

Особливою формою співставлення структури однієї і тієї ж величини ознаки, що характеризується з двох різних сторін або у двох різних аспектах є баланс [18, с. 603]. Розрізняють статичний (наприклад, бухгалтерський баланс на певну дату) та динамічний баланси. Останні, як правило відображають рух досліджуваних об'єктів протягом певного періоду. У найбільш загальній формі динамічний баланс прямих іноземних інвестицій складається із наступних частин: сукупний капітал нерезидентів в Україні (на початок року), збільшення капіталу нерезидентів, зменшення капіталу нерезидентів, сукупний капітал нерезидентів в Україні (на кінець року). Сукупний капітал на початок року + збільшення капіталу = зменшення капіталу + сукупний капітал на кінець року. Кожна зі сторін складається з двох різноякісних рівнів: сукупний капітал на початок і кінець року (запас) – це моментний показник, який не залежить від тривалості періоду часу, а збільшення та зменшення капіталу (їх можна назвати потоками) – це інтервальні показники, які залежать від тривалості інтервалу часу. Оскільки величина інтервалу часу у випадку структури прямих іноземних інвестицій є заданою та становить один рік, то важливим структурним показником є відношення запасу до потоку. Якщо запас значно перевищує величину потоку за рік, то досліджувану структуру можна ідентифікувати, як консервативною, і, навпаки, якщо потік за рік суттєво перевищує запас, структура характеризується, як мобільна.

Необхідність статистичного підходу до вивчення структури прямих іноземних інвестицій можна пояснити наступними причинами:

– по-перше, термін «структура» містить у собі кількісну сторону досліджуваного явища; у процесі дослідження її необхідно охарактеризувати низкою показників або, у деяких випадках, системою показників, що виражають властивості цієї структури;

– по-друге, будь-яка складна система і, у тому числі, її структура підкорюються статистичним за формами вияву закономірностям.

Структура прямих іноземних інвестицій, як і будь-яка інша, змінюється в часі та просторі. Динаміка структури спричиняє зміни внутрішнього змісту досліджуваного об'єкта та його економічної інтерпретації, призводить до зміни усталених причинно-наслідкових зв'язків. Слід зазначити, що

структура сама по собі характеризує стан досліджуваної системи чи процесу, а динамічні зміни характеризуються через структурні зрушення. Як зазначає С.Дорогунцов, розвиток структури та подальша її зміна відбувається внаслідок єдності та боротьби двох сторін – усталеності та динамізму. Їх взаємодія спричиняє постійні зміни у структурі, які прокладають собі шлях через порушення структурної рівноваги [21].

У вітчизняній науковій літературі існує ряд визначень терміну «структурні зрушення». Так В. Грицьку, досліджуючи структурні зрушення в агропромисловому комплексі, зазначає, що структурні зрушення визначаються як динамічна зміна горизонтальних і вертикальних зв'язків, пропорцій, компонентів та елементів; пропонує виділяти дві групи структурних зрушень: зовнішні та внутрішні; визначає основні напрями їх вивчення та класифікує їх за певними ознаками (за функціональним змістом, за періодом вияву, за ступенем впливу на них суб'єктів управління) [22]. О.Захарченко трактує структурні зрушення, як «... якісні зміни ..., що відбуваються в результаті трансформації внутрішнього та (або) зовнішнього середовища...» [23]. О.Крихтін зазначає, що структурні зрушення ... – це істотні зміни взаємозв'язків та взаємозалежностей між її елементами та законів, що їх регулюють, які призводять до виникнення нової якості економічної системи в цілому; вони виявляються у вигляді змін кількісних характеристик системи, часток, пропорцій, місцеположення елементів структури. Проте, як зазначає автор, не абиякі кількісні зміни ведуть до незворотних якісних перетворень [24]. К.Панченко трактує структурні зрушення, як зрушення у структурах складових елементів і зрушення у взаємному співвідношенні різних змінних; спрямування та інтенсивність структурних зрушень залежать від об'єктивних можливостей регіону або країни і мети, яка лежить в основі структурної політики [25]. Щодо сутності структурних зрушень, то, на думку О.Поліщук, це істотні зміни взаємозв'язків і взаємозалежностей між елементами та законів, що їх регулюють, які призводять до виникнення нової якості системи в цілому; вони виявляються у зміні кількісних характеристик системи, часток, пропорцій, місцеположення елементів структури [26]. О.Коломицева ідентифікує структурні зрушення, як зміну матеріально-речовинної та соціально-економічної будови системи, взаємозв'язків між її елементами, що призводять до зміни ... системних якостей; структурні зрушення – це зміна системних взаємозв'язків, які спричиняють модифікацію спочатку основних кількісних, а потім і якісних характеристик системи [27].

Із вищенаведених визначень можемо виділити спільність позицій науковців з приводу того, що структурні зрушення – це якісні зміни взаємозв'язків та пропорцій між елементами, які

виявляються у вигляді змін кількісних характеристик системи. Ідентифікуючи таким чином структурні зрушення, залишається поза увагою такий їх різновид, як структурна криза. Ми повністю погоджуємося із тезою С.Петрухи, що відмінність між цими двома поняттями полягає в тому, що структурне зрушення проєціюється як на позитивну, так і на негативну частину шкали оцінки структурних змін, причому негативний варіант структурного зрушення, що відбивається в погіршенні якості економічної структури, можна вважати структурною кризою; структурна криза – це структурне зрушення із негативним потенціалом чи якістю [28]. Отже, можемо зробити висновок, що структурним зрушенням передує поступове нагромадження структурних змін протягом тривалого періоду часу, а саме структурне зрушення охоплює незначний проміжок часу, його вияв найбільш яскраво спостерігається у зміні полюсності структури.

Із врахуванням вищесказаного, під структурними зрушеннями пропонуємо розуміти сукупність нагромаджених, протягом тривалого періоду часу, структурних змін між співставними елементами системи, які носять як позитивний, так і негативний характер, призводять до якісної модифікації внутрішньої будови системи й взаємозв'язків між її елементами, утворення нової системи та найбільш яскраво виражаються у зміні полюсності структури.

Структурні зрушення виявляють себе у вигляді змін в обсягах іноземних інвестицій, їх географічній структурі, регіональному розподілі, співвідношеннях між секторами економіки та видами економічної діяльності і т.ін. Вони обумовлені низкою чинників глобального та локального характерів; ефектами структурних зрушень попередніх періодів; здобутками та недоліками державного регулювання процесу залучення іноземних інвестицій.

Висновки. Зважаючи на стан національної економіки, виникає потреба в періодичному коригуванні структури залучених іноземних інвестицій за допомогою відповідних змін у державній інвестиційній політиці. Проте, ми погоджуємося з думкою О.Кахович, що такі зміни повинні бути виваженими, не допускати невиправданих докорінних змін спрямованості державної інвестиційної політики, яка визначає не лише орієнтири і пріоритети для створення більш ефективної структури, але й містить ефективні методи впливу на процес руху від старої структури до нової [29]. Статистичні методи є одним із інструментів прийняття рішень у процесі формування механізмів реалізації державної інвестиційної політики. Безперервний процес накопичення наукових знань статистикою забезпечує її подальший розвиток, у процесі якого виникнення будь-якої нової ідеї є логічним наслідком розвитку існуючих положень та науки в цілому. Підхід до розуміння традиційних

положень, зазнає поступових змін, доповнюється, уточнюється та в подальшому приводиться відповідно до рівня розвитку науки на певному її етапі. Формування сучасного уявлення про структуру та структурні зрушення у сфері іноземного інвестування базується на традиційних концепціях статистики. Уточнення понятійно-категоріального апарату статистичного дослідження структури іноземних інвестицій дає можливість системно підійти до вдосконалення процесу розв'язання питань статистичного забезпечення управлінських рішень у сфері регулювання залучення іноземного капіталу. У даному випадку спостерігається зворотний зв'язок науки та практики, який полягає в їх двосторонньому впливі та взаємному вдосконаленні, і як наслідок – процес постійного вдосконалення понятійно-категоріального апарату статистичної науки шляхом уточнення понятійної форми деяких категорій та появи нових понять. Такого роду тенденція є виявом загального закону інтеграції та диференціації наукових знань, що забезпечує постійний розвиток статистики як науки та її поповнення новим знанням як відкритої системи, що активно розвивається. Закономірним наслідком цього є активний процес пристосування досягнень різних наук, що відповідає основній функції статистики – кількісному вимірюванню процесів іноземного інвестування у нерозривному зв'язку з їх якісним змістом, умовами та формами вияву.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ткаленко С. І. Інвестиційна безпека в умовах глобалізації фінансових потоків / С. І. Ткаленко // Збірник наукових праць Національного університету ДПС України. – 2010. – № 1. – С. 282–292.
2. Полякова Ю.В. Прямі іноземні інвестиції як фактор соціально-економічного розвитку регіону: автореф. дис. ... к.е.н.: спец.: 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Ю.В.Полякова. – Київ, 2002. – 19с.
3. Корепанов Г.С. Статистичне оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України: автореф. дис. ... к.е.н.: спец.08.00.10 «Статистика» / Г.С.Корепанов. – Харків, 2005. – 22с.
4. Чириченко Ю.В. Прямі іноземні інвестиції у галузевому розрізі / Ю.В.Чириченко, О.К.Котко // Економічний простір. – 2014. – № 84. – С.46-55.
5. Лотош О.О. Галузева структура іноземних інвестицій в економіці України / О.О.Лотош // Економіка і бізнес. – 2014. – № 1. – С. 38-43.
6. Мацука В.М. Особливості іноземного інвестування в Україні / Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип.11. Частина 4. – С.12-15.
7. Петришина Н.В. Іноземні інвестиції в галузеву структуру економіки України / Н.В.Петришина // Вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. – 2014. – Вип.2. – С. 303-308.
8. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА – М. 2001. – 567 с.

9. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. – Х.: «Р.И.Ф.», 2005. – 672 с.
10. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: Логос, Софія, Розум: (Підруч. для студ. вищ. навч. закл.) / Кремень В. Г., Ільїн В.В. – К.: Книга, 2006. – 432 с. іл.
11. Свидерский В.И. Новые философские аспекты элементарно-структурных отношений / В.И.Свидерский, Р.А.Зобов. – Л.: ЛГУ, 1970. – 128с.
12. Петров Ю.А. Логическая функция категорий диалектики / Ю.А.Петров. – М.: Высшая школа, 1972. – 272с.
13. Качан Н.С. Взаємозв'язок системи і структури: філософсько-економічний аспект / Н.С.Качан // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип.17. – С.77-83.
14. Тютин В.С. Отражение, система, кибернетика / В.С.Тютин. – М.: Наука, 1972. – 256с.
15. Гатев К. Статистическая оценка различий между структурами / К.Гатев // Теоретические и методологические проблемы статистики. – М.: Статистика. 1979. – 149с.
16. Казинец Л.С. Измерение структурных сдвигов в экономике / Л.С.Казинец. – М.: Экономика. 1969. – 167с.
17. Минашкин В.Г. Теория статистики: учебно-методический комплекс Е.С.Рыбакова. – М.: Изд. центр ЕАОИ. 2008. – 296 с.
18. Елисеева И.И. Общая теория статистики: учебник / И.И.Елисеева, М.М.Юзбашев. Под ред. И.И.Елисеевой. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 656с.
19. Шатило Л.В. Обсяг терміна компоненту контексті структури фразеологічних одиниць / Л.В.Шатило // *Studia Linguistica*. – 2011. – Вип.5. – С.527-533.
20. Агапова Т.Н. Структура как необходимое условие развития системы и специфика ее статистического изучения / Т.Н.Агапова // *Вопросы региональной экономики*. – 2015. – № 4 (25). – С. 136-142.
21. Дорогунцов С. Трансформація структури економіки: теорія і практика / С.Дорогунцов, О.Горська // *Економіка України*. – 1998. – № 1. – С.4-12.
22. Грицку В.С. Суспільно-географічна оцінка структурних зрушень в АПК Чернівецької області: автореф. дис. ... к.геогр.н.: спец.11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / В.С.Грицку. – К., 2000. – 12с.
23. Захарченко О.В. Структурні зрушення виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств в умовах формування і розвитку ринкової економіки: автореф. дис. ... к.е.н.: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)» / О.В.Захарченко. – Миколаїв. 2010. – 21с.
24. Крихтін О.Є. Структура національного виробництва у трансформаційній економіці України: автореф. дис. ... к.е.н.: спец.08.00.01 «Економічна теорія» / О.Є.Крихтін. – Д., 1998. – 19с.
25. Панченко К.В. Вплив транснаціональних корпорацій на структурні зрушення в країнах з перехідною економікою: автореф.дис. ... к.е.н.: спец.08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / К.В.Панченко. – К., 2004. – 25с.
26. Поліщук О.Ю. Структурні зрушення в господарському комплексі регіону та напрями їх регулювання: автореф.дис. ... к.е.н.: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / О.Ю.Поліщук. – К., 2009. – 22с.
27. Коломицева О.В. Структурні зрушення в економіці: сутність і напрями трансформації / О.В. Коломицева // *Економіка природокористування і охорони довкілля: зб.наук.пр.* – К.: РВПС України НАН України, 2009. – 266с.
28. Петруха С. До питання природи та ідентифікації структурних зрушень в економіці: методологічний аспект / С.Петруха, Н.Петруха // *Економіст*. – 2013. – № 8. – С. 23-26.
29. Кахович О. О. Державне регулювання структурно-інвестиційної політики в Україні: автореф. дис. ... к.держ.упр.: спец.25.00.02 «Механізми державного управління» / О.О.Кахович. – К., 2010. – 21с.